

Публічне управління та адміністрування

УДК 351:331.5

Надточій Алла Олександрівна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президенті України*

Надточий Алла Александровна

*кандидат наук по государственному управлению, доцент,
доцент кафедры управления персоналом и экономики труда
Харьковский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины*

Nadtochii Alla

*PhD of Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of Personnel Management and Labor Economic Department
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of
Public Administration under the President of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-7685-0544

Покотило Тетяна Василівна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президенті України*

Покотило Татьяна Васильевна

*кандидат наук по государственному управлению, доцент,
Харьковский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины*

Pokotylo Tetiana

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of Personnel Management and Labor Economic Department
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
ORCID: 0000-0002-2706-6371*

**ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА
ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
ТРУДОВОЙ ПОТЕНЦИАЛ УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И
ПРИОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ
UKRAINE'S LABOR POTENTIAL: DEVELOPMENT TRENDS AND
STATE POLICY PRIORITIES**

***Анотація.** Аналізуються тенденції демографічних процесів, таких як народження та смерть. Визначено структуру причин смертності у 2005 та 2019 роках та зрушення у структурі смертності. Проаналізовано основні показники системи охорони здоров'я у 1995-2017 рр. Визначено напрями та завдання розпочатої реформи системи охорони здоров'я. Проаналізовано кількісні параметри змін у системі професійно-технічної та вищої освіти в Україні на 2010-2019 роки, які впливають на рівень розвитку трудового потенціалу. Зазначається, що існує дисбаланс на ринку праці. Проаналізовано кількість претендентів на одну вакансію у професійному контексті. Наводяться показники зайнятості безробітних як приватними агентствами зайнятості, так і Державною службою зайнятості. Визначено зв'язок між структурою зайнятості та процесами деіндустріалізації, які розпочались в Україні у 1980-х роках.*

Вказується, що процеси деіндустріалізації, що відбуваються у розвинутих країнах світу та в Україні, мають різне забарвлення.

Деіндустріалізація у розвинених країнах позитивно сприймається як творчий процес, що підтримується концепціями розвитку "Індустрія 4.0". В Україні деіндустріалізація визначається як негативне явище, яке зумовлене поверненням до доіндустріальної стадії розвитку та супроводжується зниженням рівня життя. Однією з причин деіндустріалізації України є зменшення інтенсивності знань виробництва матеріальних благ і, як наслідок, деформація та ізоляція системи освіти від реальних потреб економіки. Визначено пріоритетні кроки державної політики, спрямовані на формування та розвиток трудового потенціалу суспільства. Ці кроки повинні бути спрямовані як на розвиток людських ресурсів, особливо дорослого населення, так і на підтримку вітчизняних виробників. Зазначається, що без державної підтримки розвитку молодих галузей неможливо підвищити продуктивність економіки та підвищити рівень життя.

Ключові слова: трудовий потенціал, Індустрія 4.0, освіта дорослих, державна підтримка.

Анотація. Сделан анализ тенденций демографических процессов, включая процессы рождаемости и смертности. Определена структура причин смертности населения в 2005 и 2019 годах, определены сдвиги в структуре смертности. Проанализированы основные показатели системы здравоохранения в 1995-2017 гг. Определены направления и задачи начатой реформы системы здравоохранения. Проанализированы количественные параметры изменений системы профессионально-технического и высшего образования в Украине за 2010-2019 гг., которые влияют на уровень развития характеристики трудового потенциала. Отмечено, что существует дисбаланс на рынке труда. Проанализированы количество претендентов на одну вакансию в профессиональном разрезе. Приведены показатели трудоустройства

безработных, как частными агентствами занятости, так и Государственной службой занятости. Определена связь между структурой занятости населения и процессами деиндустриализации, которая началась в Украине с 1980-х гг.

Указано, что процессы деиндустриализации, происходящие в развитых странах мира и в Украине имеют различную окраску. Деиндустриализация в развитых странах расценивается положительно, как творческий процесс, который поддерживается концепциями развития «Индустрия 4.0». В Украине деиндустриализация определяется как негативное явление, что обусловлено возвращением к доиндустриальному этапу развития и сопровождается снижением уровня жизни населения. Также одной из причин деиндустриализации Украины определено снижение наукоемкости производства материальных благ и как следствие деформация и оторванность системы образования от реальных потребностей экономики. Отмечено определенные противоположные тенденции развития в системе высшего образования Украины. Определены первоочередные шаги государственной политики направленные на формирование и развитие трудового потенциала общества. Эти шаги должны быть направлены как на развитие человеческих ресурсов, прежде всего взрослого населения, так и на поддержку отечественного производителя. Отмечено, что без государственной поддержки развития молодых отраслей промышленности невозможно увеличить производительность экономики и повысить уровень жизни.

Ключевые слова: трудовой потенциал, Индустрия 4.0, образование взрослых, государственная поддержка.

Summary. Trends in demographic processes, such as births and deaths, are analyzed. The structure of the causes of mortality in 2005 and 2019 and

shifts in the structure of mortality have been determined. The main indicators of the health care system in 1995-2017 are analyzed. The directions and tasks of the started reform of the health care system are determined. Quantitative parameters of changes in the system of vocational and higher education in Ukraine for 2010-2019, which affect the level of development of labor potential, are analyzed. It is noted that there is an imbalance in the labor market. The number of applicants for one vacancy in the professional context is analyzed. Indicators of employment of the unemployed by both private employment agencies and the State Employment Service are given. The connection between the structure of employment and the processes of deindustrialization, which began in Ukraine in the 1980s, is determined.

It is indicated that the processes of deindustrialization taking place in the developed countries of the world and in Ukraine have different colors. Deindustrialization in developed countries is viewed positively as a creative process that is supported by the concepts of development "Industry 4.0". In Ukraine, deindustrialization is defined as a negative phenomenon, which is due to the return to the pre-industrial stage of development and is accompanied by a decline in living standards. One of the reasons for the deindustrialization of Ukraine is the decrease in the knowledge intensity of the production of material goods and, as a consequence, the deformation and isolation of the education system from the real needs of the economy. The priority steps of the state policy directed on formation and development of labor potential of a society are defined. These steps should be aimed both at the development of human resources, especially the adult population, and at the support of domestic producers. It is noted that without state support for the development of young industries it is impossible to increase the productivity of the economy and raise living standards.

Key words: *labor potential, Industry 4.0, adult education, state support.*

Постановка проблеми. Глобальні зміни, що відбуваються сьогодні у світі, а саме цифровізація і впровадження багатьма розвиненими країнами концепції «Індустрії 4.0», вимагають підготовки соціально-трудова сфери до майбутніх змін.

Україна, маючи намір у перспективі знайти і зайняти своє місце серед розвинених країн світу, при розробці стратегії розвитку держави має врахувати світові тенденції розвитку, власні тенденції розвитку соціально-трудова сфери, трудового потенціалу, структурні зміни в економіці.

Як на підприємстві – головною рушійною силою є персонал, так у державі такою силою є люди, трудові ресурси, людський капітал. Без створення відповідних умов розвитку трудового потенціалу паралельно із заходами, спрямованими на структурні зміни в економіці, неможливо досягти соціально-економічного прогресу, якісно нового рівня життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню умов формування та розвитку трудового потенціалу України присвячені праці таких вітчизняних науковців як С. Бандур [2], О. Грішнова, Т. Обелець, А. Колот, Е. Лібанова, М. Семикіна, О. Хомра та багатьох інших.

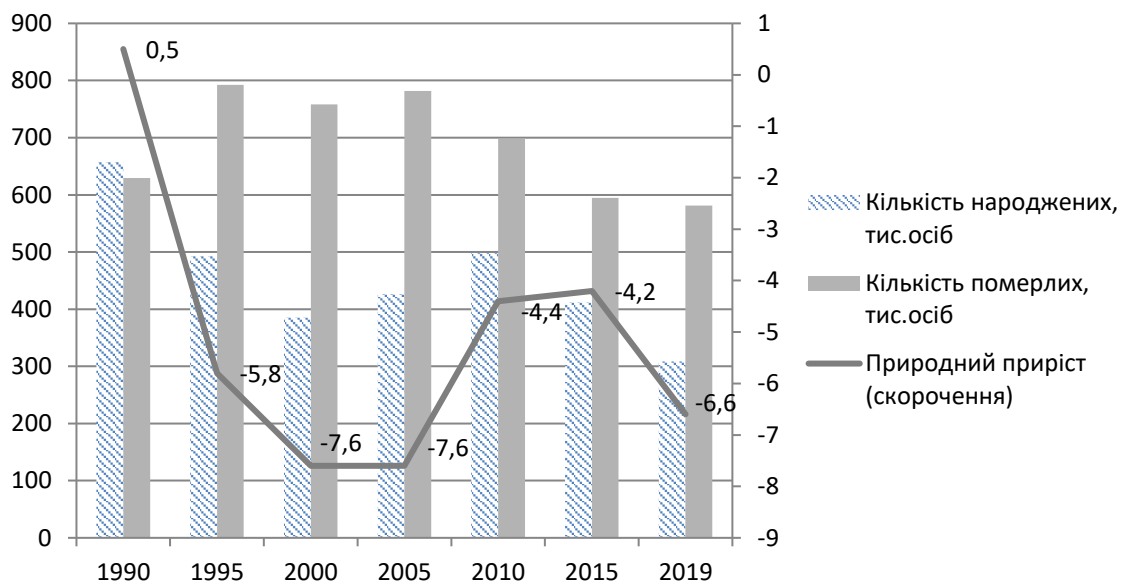
Проблеми, що виникнуть на ринку праці, у зв'язку із запровадженням досягнень Четвертої промислової революції (Індустрії 4.0), викликали інтерес у таких вітчизняних дослідників як А. Колот та О. Герасименко, Н. Сорока [22]. Незважаючи на велику кількість наукових праць з розвитку трудового потенціалу, нові умови формування та функціонування трудового потенціалу вимагають аналізу їх впливу на подальший соціально-економічний розвиток.

Метою статті є окреслення тенденцій розвитку трудового потенціалу та визначення пріоритетів державної політики у сфері формування та розвитку трудового потенціалу країни.

Виклад основного матеріалу. В Україні з 1993 р. відбувається скорочення населення та його старіння. За період 1993-2020 рр. кількість

населення скоротилась на майже 20% з 52,2 млн. до 41,9 млн. осіб. Частка осіб у віці старше 60 років збільшилась на 5,6% за період з 1990р. по 2020 р. За період, що досліджується, щорічна кількість живонароджених скоротилась на 53% (більш ніж у двічі), а щорічна кількість померлих – на 7,7% [20]. Якщо аналізувати відносні показники народжуваності на 1000 наявного населення, то кількість народжених знизилась з 12,6 до 8,1 (на 35,7%), а кількість померлих навпаки збільшилась з 12,1 у 1990 р. до 14,7 у 2019 р. (на 21,5%). Природний приріст у 1990 р. складав 0,5, а у 2019 р. природне скорочення становить -6,6 (рис. 1). Сумарний коефіцієнт народжуваності знизився з 1,85 до 1,22, що говорить про звужене відтворення населення.

Рис. 1. Динаміка природного приросту, кількості народжених і померлих у 1990-2019 рр.

Джерело: [20]

Збільшення коефіцієнтів смертності відбувається внаслідок загального зменшення населення, оскільки абсолютні показники зменшується, але залишаються високими – щорічно вмирає близько 600 тис. людей. Серед причин смертей у 2005-2019 рр. найбільшу питому вагу займає смертність через хвороби системи кровообігу (67% або 389,3 тис.

осіб, проте порівняно з 2005 р. на 20% зменшилась кількість померлих від цих хвороб в абсолютному виразі), новоутворення (13,5%), зовнішні причини (5,2%), хвороби органів травлення (2,2%) та інші (1,4%) (табл. 1). Для порівняння обрано період 2005-2019, тому що у 2005 р. було змінено методику причин смертей відповідно до Міжнародної класифікації хвороб, тому порівнювати більш ширший діапазон – некоректно.

Таблиця 1

Причини смертності населення у 2005-2019 рр.

Причини смертей	2005	2019	Структура причин у 2005 р., %	Структура причин у 2019 р., %	Абсолютне відхилення	У % до 2005 р.
Всього	782,0	581,1	100,0	100,0	-200,9	74,3
в тому числі						
хвороби системи кровообігу	488,8	389,3	62,5	67,0	-99,5	79,6
новоутворення	91,8	78,2	11,7	13,5	-13,6	85,2
зовнішні причини смерті	70,0	30,0	9,0	5,2	-40,0	42,9
хвороби органів травлення	31,7	24,1	4,1	4,1	-7,6	76,0
хвороби органів дихання	28,0	12,5	3,6	2,2	-15,5	44,6
деякі інфекційні та паразитарні хвороби	17,2	8,1	2,2	1,4	-9,1	47,1

Джерело : розраховано авторами за [20]

Аналіз структури причин смертей показав збільшення питомої ваги смертей через хвороби систему кровообігу (на 4,5%) та смертей через новоутворення (1,8%), решта причин за питомою вагою знизилась.

За період 1990-2019 рр. тривалість життя при народженні збільшилась на 1,59 рік і становить 72,01 роки, з них 66,92 середня тривалість життя чоловіків і 76,98 середня тривалість життя жінок. За весь час дослідження зберігається 10-ти річний розрив у тривалості життя жінок і чоловіків, який у розвинених країнах становить 4-6 років.

Значну роль у забезпеченні здоров'я населення відіграє система охорони здоров'я, яка з 2015 р. реформується. Слід відмітити, що на стан здоров'я впливають багато факторів, проте, найбільш впливовим є здоровий спосіб життя, здорове харчування та фізична (спортивна, оздоровча) активність. Вже після 40 років, коли у більшості населення починають з'являтися симптоми майбутніх хронічних хвороб, можливо значну роль починає відігравати система охорони здоров'я. Зазначимо, що Уряд сьогодні, реформуючи систему охорони здоров'я, озвучує як пріоритет рівновагу надання послуг зі зміцнення здоров'я (послуги з лікування та реабілітації, послуги паліативної допомоги) та профілактики здоров'я (промоція здорового способу життя, профілактика захворювань) [21, с.15].

У табл. 2 наведено основні показники охорони здоров'я у 1995-2017 рр. [9].

Таблиця 2

Основні показники охорони здоров'я у 1995-2017 рр.

Показник	1995	2015	2017	2017/1995,%
Кількість лікарів усіх спеціальностей				
тис. осіб	230	186	186	80,9
на 10000 населення	45,1	43,7	44,1	97,8
кількість середнього молодшого персоналу				
тис. осіб	595	372	360	60,5
на 10000 населення	116,5	87,3	85,4	73,3
кількість лікарняних закладів, тис. од.	3,9	1,8	1,7	43,6
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис. од.	7,2	10,0	10,4	144,4
Мережа лікувально-профілактичних закладів, розташованих у сільській місцевості (заклади, що перебувають у сфері управління Міністерства охорони здоров'я України)				
	2000	2015	2017	2017/2000, %
Кількість лікарняних закладів	1007	74	52	5,2
у них ліжок	20275	3128	2734	13,5
Кількість самостійних лікарських амбулаторій та поліклінік	2321	525	474	20,4

Кількість фельдшерсько- акушерських пунктів	16113	13205	13005	80,7
---	-------	-------	-------	------

Джерело : розраховано авторами за [9]

Як зазначено у звіті ВООЗ, головними проблемами галузі охорони здоров'я (до реформи) було те, що держава декларувала (гарантувала) безоплатні послуги охорони здоров'я всім громадянам, а в дійсності понад 50% витрат на «безкоштовні послуги» оплачувалось з кишені пацієнтів, а держава не могла утримувати в належному стані розгалужену інфраструктуру неефективних лікарень [21, с.13].

Відповідно до даних табл. 2, кількість лікарів усіх спеціальностей у 2017 р. становила 80,9% від відповідної кількості у 1996 р., кількість середнього молодшого персоналу – 60,5%, кількість лікарняних закладів – 43,6%. Проте кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів навпаки збільшилась на 44,4,%. Ще більшими темпами відбулось зменшення мережі лікувально-профілактичних закладів, розташованих у сільській місцевості у 2000-2017 рр. Так, кількість лікарняних закладів зменшилась на 94,8%, кількість ліжок у них – на 86,5%, кількість самостійних лікарських амбулаторій та поліклінік – на 79,6%, кількість фельдшерсько-акушерських пунктів на 19,3%. Слід зауважити, що статистичні дані надано щодо закладів, що перебувають у сфері управління Міністерство охорони здоров'я, відповідно значне зменшення закладів може бути зумовлено їх передачею на баланс місцевим органам влади.

Отже, в результаті реформи охорони здоров'я зменшується абсолютні показники кількості лікарів і лікарень, проте відносний показник – кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення майже не змінився (зменшився на 2,2%), що зумовлено зменшенням загальної кількості населення.

Вітчизняний науковець Вівсянник О.М., дослідивши ефективність систем охорони здоров'я (за показниками: тривалість життя, вірогідність смерті на 1000 новонароджених, вірогідність смерті у віці 15-60 років на 1000 жителів, загальних витрат на охорону здоров'я на душу населення та загальних витрат на охорону здоров'я у % до ВВП), виявив в Україні найвищі показники вірогідності смерті, найнижчу тривалість життя, найнижчі загальні витрати на охорону здоров'я серед 20 країн Європи [3, с. 9].

Для збільшення інституційної спроможності системи охорони здоров'я України та забезпечення населення реальними доступними медичними послугами започатковано медичну реформу. Її перший етап почався у 2017 р.: було створено новий центральний орган виконавчої влади – Національну службу здоров'я України (далі НСЗУ), яка має реалізувати державну політику у сфері державних гарантій медичного обслуговування населення; НСЗУ має оплачувати послуги первинної медичної допомоги для пацієнтів, які підписали декларації з сімейними лікарями (терапевтами, педіатрами); заклади первинної медичної допомоги перетворились на автономні неприбуткових постачальників медичних послуг [17, с.8]; пацієнти отримують гарантований державою пакет медичних послуг та лікарських засобів (програма «Доступні ліки») [10, с.11]. У 2019 р. у звіті зазначено, що завданням цього року серед іншого є імплементувати нову систему фінансування надання медичної допомоги в автономізованих закладах на вторинному та третинному рівнях [12, с. 8].

У 2020 р. почався другий етап медичної реформи, який відбувається на рівні спеціалізованої медичної допомоги [13, с. 6]; в повному обсязі має запрацювати програма медичних гарантій [12, с. 9]. В цілому зміни, що відбуваються в системі охорони здоров'я, принаймні на рівні первинної медичної допомоги, можна розцінити позитивно, оскільки дійсно

впроваджуються пакети безоплатних послуги, підвищується мотивація лікарів первинної ланки працювати краще.

Щодо освітнього рівня трудових ресурсів, то розглянемо статистичні дані щодо вищої освіти (табл. 3). За всіма наведеними показниками відбулось зменшення. Так, кількість закладів вищої освіти (далі ЗВО) зменшилась на 23,9% (при чому більш стрімко зменшились заклади приватної та корпоративної власності (на 34,7%), кількість студентів зменшилась на 40,5%, кількість прийнятих осіб зменшилась на 41,3%, кількість випущених осіб зменшилась на 39,7% (більш стрімко скорочується кількість осіб на заочній формі навчання (52,1%)), кількість студентів у розрахунку на 10 000 населення зменшилась на 38% [8; 10].

Таблиця 3

Заклади вищої та професійної (професійно-технічної) освіти та кількість студентів у 2010-2019 рр.

Показник	2010/2011	2019/2020	Абсолютне відхилення 2019/2010	Відносне відхилення, 2019/2010, %
Кількість закладів всього	813	619	-194	76,1
в тому числі засновані на власності				
державній та комунальній	637	504	-133	79,1
приватній та корпоративній	176	115	-61	65,3
Кількість студентів всього, осіб	2418111	1439706	-978405	59,5
Кількість осіб, прийнятих на навчання, всього	506486	297142	-209344	58,7
Кількість осіб, випущених із ЗВО всього	636291	383865		60,3
в тому числі за формами навчання				
денною	346345	244994	-101351	70,7
вечірньою	2906	1306	-1600	44,9
заочною	287040	137565	-149475	47,9
Кількість студентів у розрахунку на 10000 населення	557	343	-214	61,6
Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти	976	711	-265	72,8
Кількість осіб, випущених вз закладів професійної (професійно-технічної освіти),	247,4	141,3	-106,1	57,1

тис.осіб						
Кількість студентів у магістратурі	у	491504	357376	-134128		72,7
Кількість слухачів докторантури або її еквіваленті	у	36214	26358	-9856		72,8

Джерело: [8; 10]

Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти за 2010-2020 рр. знизилась на 27,1%, а кількість студентів у них зменшилась на 42,9%. Тобто показники кількості закладів і випускників професійно-технічної освіти скоротились більше ніж у сфері вищої освіти. Кількість студентів магістратури та докторантури знизилась на 27%. Відомо, що в Україні існує дисбаланс між кваліфікацією випускників та потребами вітчизняного ринку праці. За даними Державної служби зайнятості навантаження на одне вільне робоче місце у професійному розрізі зменшується при переміщенні до найпростіших професій: коефіцієнт навантаження на одне вільне робоче місце законодавців, вищих державних службовців, керівників та менеджерів – 5,2; професіоналів – 2,3; фахівців – 2,7; технічних службовців – 3,4; працівників сфери торгівлі та послуг – 3,2; кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства – 2,4; кваліфікованих робітників з інструментом – 1,5; робітників з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 1,6; найпростіші професії – 1,9 [15]. Так, найменше навантаження на одне вільне робоче місце – у кваліфікованих робітників з інструментом.

Державна служба зайнятості (далі ДСЗ) не володіє всією інформацією, оскільки не всі безробітні стають на облік, і не вся інформація щодо вакантних місць передається до ДСЗ, але в цілому наведені цифри демонструють, що Державна служба зайнятості є лідером серед посередників на ринку праці в усіх регіонах України, а структура працевлаштованих приватними агентствами та за сприяння ДСЗ співпадає

[1]. Так динаміка показників свідчить, що у 2020 р. через спад економічної активності внаслідок «коронакризи», кількість безробітних зростає, а кількість працевлаштованих безробітних зменшилась (табл. 4).

За сприяння Державної служби зайнятості працевлаштовано у 4,2 рази більше безробітних ніж за сприяння приватними агентствами, але останні більше працевлаштовують за кордон (60%) та направляють на роботу до іншого роботодавця (лізинг персоналу) (30%) [1].

Таблиця 4

Динаміка показників щодо кількості безробітних та їх працевлаштування у 2017-2020 рр.

Показник	2017	2018	2019	2020
Безробітне населення за методологією МОП (у віці 15-70)	1698,0	1578,6	1487,7	1674,2
Рівень безробіття, %	9,5	8,8	8,2	9,5
Кількість зареєстрованих безробітних	1138,4	1064,2	1024,4	1247,2
Кількість працевлаштованих зареєстрованих безробітних ДСЗ	398,6	341,7	388,2	384,5
Працевлаштовано ДСЗ всього, в тому числі без статусу безробітного	783	826	826	606,4
Працевлаштовано громадян приватними агентствами зайнятості	110,3	136,9	102,7*	143,2
в тому числі				
-на вакансії в Україні	11,7	20,4	8,2*	14,1
-направлено на роботу до іншого роботодавця	14,9	19,4	31,0*	42,8
-за кордоном	83,7	97,1	63,5*	86,3
Кількість громадян, зайнятих у неформальному (у віці 15-70 років)	3695,6	3541,3	3460,4	3275,9

*дані за II півріччя 2019 р.

Джерело: [1; 5]

Щодо освітнього рівня трудових ресурсів та безробітних. Державна служба зайнятості зазначає, що в Україні 75% випускників шкіл здобувають вищу освіту і лише 25% - професійно-технічну, а в Європі навпаки 30% та 70% відповідно. За даними ДСЗ майже 44% зареєстрованих безробітних мають вищу освіту, 37% - професійно-технічну, та 19% - загальну середню [15]. Через те, що більше людей

мають вищу освіту, серед безробітних також більше людей із вищою освітою. Державна служба зайнятості наголошує на тому, що існує кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці. Проте, якщо розглянути структуру безробітних, що мали статус безробітних, то у 2020 р. 19,3% - це робітники з обслуговування, 16,7% - працівники сфери торгівлі, 13,2% - законодавці, вища держані службовців, 12,6% - найпростіші професії [1]. Загалом 67,7% безробітних – це особи, професійна група яких не потребувала вищої освіти. Найменше навантаження на одну вакансію – 5 осіб – це кваліфіковані робітники з інструментом (за структурою вакансій 21,6% - це вакансії кваліфікованих робітників з інструментом, а серед безробітних 9,2% мали професійну групу кваліфікованих робітників з інструментом). Найбільше навантаження – 41 особа на одну вакансію за професійною групою – це кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства.

Зміни в структурі виробництва, експорту та імпорту приводять до змін у структурі зайнятості і безробіття, а у довгостроковій перспективі впливають також і на систему освіти.

Цікавий висновок робить західний науковець стосовно зв'язку між освітою та продуктивністю економіки, говорячи про те, що технічно більш розвинена економіка потребує менше освічених людей [26, с.207]. Це ті глобальні зміни, що відбуваються у розвинених країнах світу і отримали назву «Індустрія 4.0», коли високо- та середньокваліфіковані працівники і співробітники замінюються програмами (ботами) та автоматизованими лініями. Ще цей етап розвитку економік називають деіндустріалізація, маючи на увазі, що країна пройшла етап індустріалізації, входить у нову фазу «постіндустріальну» і більше заробляє вже не на виробництві, а на наданні послуг, в тому числі різного роду фінансових та управлінських консультаціях. Досягнувши високого рівня життя населення на етапі індустріалізації, країни підтримують його і на етапі деіндустріалізації.

Проте вітчизняні науковці вживають термін деіндустріалізація в іншому ракурсі щодо України. Так, Задоя А.А., говорить про те, що в Україні деіндустріалізація почалася ще з кінця 80-х років минулого століття, як і у більшості пострадянських країнах [6, с.26], проте вітчизняна деіндустріалізація є руйнівною, на відміну від творчої деіндустріалізації розвинених країн [6, с.33]. На доказ того, що в Україні і за часів незалежності продовжується деіндустріалізація він наводить структуру зайнятості за галузями у 2000-2010 рр. (табл. 5). Продовжуючи динаміку наведених показників, бачимо що зайнятість у промисловості продовжується скорочуватись (табл. 5).

Таблиця 5

Структура зайнятості населення у 2000-2019 рр.

Галузь діяльності	2000 р.	2010 р.	2019 р.
Всього	100	100	100
Промисловість	22,8	17,1	14,8
Сільське та лісове господарство	21,5	15,3	18,2
Будівництво	4,5	4,7	4,2
Торгівля	15,5	23,8	22,9
Фінансова діяльність	0,8	1,6	1,3

Джерело: [6; 7]

Деіндустріалізація в Україні є не кроком вперед, а кроком назад, свідченням чого є зниження рівня життя населення. Україна не вийшла на високий рівень виробництва і споживання. Як зазначає Задоя А. А. обсяги матеріального виробництва в Україні не можуть задовольнити навіть базові потреби людей, а процес деіндустріалізації, що почався, веде не до постіндустріального суспільства, а навпаки, в епоху доіндустріальної (аграрної) держави [6, с. 28].

Інший вітчизняний науковець Згуровський М. сучасний етап розвитку України також називає деіндустріалізацією у негативному сенсі, а причиною цього називає зниження наукомісткості товарів та послуг, що

випускаються Україною. Оскільки у сучасному світі розвиток країни визначається в першу чергу наукомісткістю товарів та послуг у міжнародному поділі праці [14]. Погоджуємось з його думкою про те, що зниження наукомісткості відбулось внаслідок відокремлення системи виробництва матеріальних благ від системи науки і освіти, наслідком чого стала і деформація системи цінностей, і системи освіти.

У 2021 р. продовжено реформування системи освіти, в першу чергу вищої освіти, шляхом зменшення їх кількості, укрупнення. Зроблено кроки щодо зменшення кількості закладів вищої освіти. Наприклад, реорганізовано систему Національної академії державного управління при Президентові України, утворено Державний біотехнологічний університет шляхом об'єднання Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, Харківської державної зооветеринарної академії, Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва та Харківського державного університету харчування та торгівлі [19].

В той же час Президент України оголосив про створення «Президентського університету», який має здійснювати дослідження за такими напрямками: інформаційні технології, кібербезпека та штучний інтелект; нанотехнології; аерокосмічні технології; енергетичні технології; біотехнології та науки про здоров'я; глобалізація та міжнародні комунікації [4]. На сайті Президента України говориться про те, що освітній процес у Президентському університеті будуватиметься на основі спеціальностей, які становлять основу 6-го технологічного укладу, формують науково-технічний прогрес та дають змогу підготувати професіоналів найвищого рівня [4].

Хочемо застережити словами Чанга Ха-Юна, фахівця з економіки країн, що розвиваються, та викладача Кембріжського університету: «захоплення освітою і зміщення акцентів на її розвиток матиме пагубні

наслідки в разі, якщо не йтиме пліч-опліч зі створенням дієвих інституційних умов для модернізації економіки шляхом заохочення ставлення високопродуктивних і конкурентоспроможних підприємств» [26, с.211]. Поки що мова в Україні не йде про всезагальну підтримку освіти в Україні, радше навпаки, але для того, щоб скористатися тими здобутками системи освіти, яку вона ще може дати, необхідно вкладати/підтримувати розвиток вітчизняних наукомістких підприємств.

Чанг Ха-Юн говорить про те, що країнам, що розвиваються, до яких сьогодні можна віднести і Україну, необхідно розвивати промисловість і підтримувати розвиток «молодих» галузей, оскільки продуктивність праці в цих галузях найбільша. І таким чином, розвиваючи промисловість, можна наздогнати розвинені країни і досягти високого рівня життя.

Країни, що розвиваються, на думку Чанг Ха-Юна, яку ми поділяємо, не повинні відмовлятися від державного регулювання і державної підтримки, в тому числі і від державних підприємств, оскільки без неї «молоді» галузі не витримають міжнародної конкуренції, і країну буде чекати лише доля постачальника ресурсів – сировини та праці.

Поки що Україна йде у зворотній бік від цієї поради, залишаючи все менше підприємств у держаній власності, відмовляючись від державного регулювання цін (наприклад, на газопостачання) та державної підтримки не лише промисловість, але й соціальну сферу – зменшуючи фінансування освіти, охорони здоров'я, соціальної підтримки найменш забезпечених верств населення.

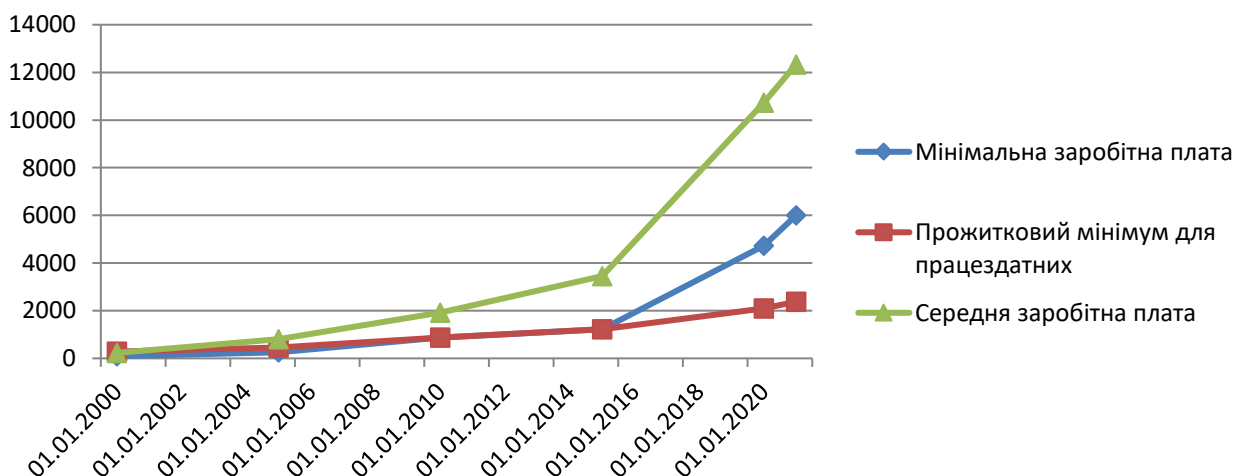
Вітчизняний науковець С. Бандур говорячи про перспективи інноваційної стратегії формування постіндустріального суспільства в Україні, зазначає, що головними перепонами на цьому шляху є невинуватана відкритість вітчизняної економіки та масштабна корупція [2, с.8]. Та більш того, як прогнозував С. Бандур у 2013 р., результатом розвитку України за ретроспективним сценарієм буде розбалансованість

національного ринку праці, зниження частки зайнятих в інноваційних сферах, падіння реальних трудових доходів, зниження мотивації до легальної зайнятості, послаблення стимулів підвищення якості трудового потенціалу [26, с.9]. Починаючи з 2014 р. спостерігається суттєве зниження реальних доходів, а від так і купівельної спроможності, ємності внутрішнього ринку; лише за офіційними даними кожен четвертий зайнятий – неформально зайнятий.

В таких умовах якість трудового потенціалу – погіршується.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що першочерговими кроками держаної політики мають бути:

– підвищення рівня трудових доходів шляхом збільшення мінімальної заробітної плати та встановлення реального прожиткового мінімуму. За період з 2000 р. по 2021 р. мінімальна заробітна плата зросла у 66 разів, середня заробітна плата у 53 рази, а прожитковий мінімум для працездатних лише у 8 раз (рис.2). У доларовому еквіваленті середня заробітна плата за 21 рік зросла у 10 років, мінімальна – у 13 разів, а прожитковий мінімум – в 1,6 рази. Тримаючи показник офіційного прожиткового мінімуму на низькому рівні, уряд штучно підвищує рівень життя та зменшує рівень бідності населення на «папері».

Рис. 2. Динаміка показників мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та середньої заробітної плати у 2000-2021 рр., грн.

Джерело: [17; 22; 23]

– інвестування в освіту дорослих. Актуальність цього кроку зумовлюється декількома факторами. Перший – це зміщення вікової структури населення у бік старших вікових груп, що вимагає якомога довшого залучення людей поважного віку до трудової та економічної активності. А для продовження професійного та особистого розвитку необхідно шукати можливості для навчання [22]. Другий – це характер сучасних змін, що зумовлюється впровадженням цифрових технологій у всі сфери життя, автоматизація, застосування штучного інтелекту (у сукупності поширення цих та інших технологій, в першу чергу у промисловості, отримало назву «четвертої промислової революції» або «Індустрії 4.0»). В результаті цих процесів попередні знання застарівають, з'являється попит на нові, що вимагає впровадження концепції «освіти впродовж життя». В Україні Міністерство освіти і науки України розробило проект закону «Про освіту дорослих» [16], тобто певні кроки уряд в цьому напрямку вже робить. Проте засади, закладені в проекті, закріплюють певні бюрократичні процедури: визначаються вимоги до забезпечення якості надавачів послуг, передбачається створення Національної ради з питань освіти дорослих та комунальних центрів освіти дорослих (з можливістю виділенням фінансування). Єдиною безумовно позитивним кроком, що закладений в проекті, є спрощення доступу до формальної освіти шляхом тестування, а не проходження ЗНО. Проте, щоб так спростити доступ до освіти для дорослих можна просто спростити процедури вступу до закладів освіти, а не створювати ще одну систему. Більш перспективним вбачається запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації для дорослих.

Так, Чанг Х.-Ю., оцінюючи вплив деяких регуляторних процедур на розвиток економіки, позитивно ставиться до державного регулювання, зокрема щодо зобов'язати компанії інвестувати у навчання своїх працівників, як захід що збільшує загальну продуктивність країни. З

одного боку власники компанії добровільно неохоче інвестують, побоюючись, що навчені співробітники підуть до конкурентів. Коли ж держава вимагає від усіх компаній організації навчання співробітників вона збільшує якість усієї робочої сили, що в підсумку піде на користь усім компаніям [26, с.220].

– державна підтримка національного виробника та молодих галузей. Навіть якщо в країні немає таких перспективних галузей, саме завдання уряду є їх створення і підтримка доки вони не сягнуть рівня міжнародної конкурентоспроможності. «Більше ніж 30 років постійних субсидій і протекціонізму знадобилось компанії Toyota, щоб стати конкурентоспроможною на міжнародному ринку у найбільш дешевому сегменті; а через 60 років після початку діяльності у галузі вона вийшла у лідери» [25, с.232]. Для підтримки національних виробників можна використовувати і субсидії, і мита на імпорту продукцію, і податкові пільги. Якщо учасники міжнародної конкурентної боротьби нерівні (за масштабами і можливостями), то несправедливим є ставити їх у рівні умови і вимагати вільної торгівлі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В умовах зменшення населення як через високу смертність і низьку народжуваність, так і через міграцію, зміщення вікової структури в бік старших вікових груп, необхідною умовою досягнення національного добробуту є вкладання в якість трудових ресурсів. Ці вкладання мають бути як з боку держави (підвищення рівня життя, соціальної захищеності, належного функціонування системи освіти і охорони здоров'я), так і з боку роботодавців (підвищення кваліфікації та навчання співробітників). Зусилля з боку держави з необхідною умовою для того, щоб населення країни відчувало впевненість у завтрашньому дні, працювало вмотивовано та ефективно, легально. Але лише вкладань в

людські ресурси недостатньо, другою необхідною умовою є підтримка і розвиток вітчизняних виробників, в першу чергу у промисловості.

Подальшими розвідками в цьому напрямі є пошук перспективних галузей, підприємств, розробка механізмів їхньої підтримки.

Література

1. Аналітична та статистична інформація Держаної служби зайнятості України. URL: <https://surl.li/uywh> (дата звернення 18.05.2021).
2. Бандур С. І. Стратегічні імперативи розвитку трудового потенціалу України. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2013. №1. С.5-9.
3. Вівсянник О.М. Кластерний аналіз ефективності системи охорони здоров'я в країнах ОЕСР, ЄС та в Україні. *Стратегія та тактика державного управління*. 2020. №1-2. С. 5-17.
4. Глава держави ініціював створення Президентського університету, який готуватиме фахівців майбутнього. Офіційний сайт Президента України. URL: <https://surl.li/uyws> (дата звернення 05.06.2021).
5. Державна служба зайнятості: 2018 – рік змін та новацій. URL: <https://surl.li/uywf>. (дата звернення 18.05.2021).
6. Задоя А. А. Деіндустріалізація в Україні: «двадцять лет спустя». *Академічний огляд*. 2012. №1 (36). С.26-35.
7. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2019 рр. Інформація Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 20.05.2021).
8. Заклади вищої освіти. Інформація Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 01.07.2021).
9. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 р. Статистичний щорічник: Державна служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf (дата звернення 18.05.2021).

10. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти. Інформація Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 01.07.2021).
11. Звіт Національної служби здоров'я України 2018. URL: <http://surl.li/uwyo> (дата звернення 20.05.2021).
12. Звіт Національної служби здоров'я України 2019. URL: <http://surl.li/uwyk> (дата звернення 20.05.2021).
13. Звіт Національної служби здоров'я України 2020. URL: <http://surl.li/uwyp> (дата звернення 20.05.2021).
14. Згуровский М. Деиндустриализация Украины из-за снижения наукоемкости образования. Офіційний сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/ru/1523-2> (дата звернення 18.05.2021).
15. Кількість вакансій та кількість зареєстрованих безробітних у професійному розрізі за січень-квітень 2021 р. Інформація Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69> (дата звернення 21.05.2021).
16. МОН пропонує для громадського обговорення проєкт закону України «Про освіту дорослих». Офіційний сайт Міністерства освіти та науки. URL: <http://surl.li/zgud/> (дата звернення 19.05.2021).
17. Мінімальна заробітна плата в Україні. Прожитковий мінімум в Україні. Середня заробітна плата в Україні. Інформація з сайту Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/min/> (дата звернення 04.07.2021).
18. Музичук Н. О. Державне регулювання системи медико-санітарної допомоги в Україні : автореф. маг. роботи на здобуття ступеня магістра публ. упр. : 281. Миколаїв, 2020, 15 с.
19. На Харківщині утворено державний біотехнологічний університет – рішення уряду. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://surl.li/uwya> (дата звернення 05.06.2021).

20. Населення 1990-2020. Інформація Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 18.05.2021).
21. Підтримка ВООЗ у сфері розвитку системи охорони здоров'я в Україні 2016-2019 рр. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/429698/WHO_support_Ukraine_2016-19_UA_028.pdf (дата звернення 14.05.2021).
22. Прожитковий мінімум в Україні. Інформація з сайту Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin/> (дата звернення 04.07.2021).
23. Середня заробітна плата в Україні. Інформація з сайту Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin/> (дата звернення 04.07.2021).
24. Сорока Н. Освіта дорослих: Cui prodest? Якою повинна бути політика навчання дорослих в Україні? URL: <http://surl.li/ywys> (дата звернення 03.05.2021).
25. Чанг Ха-Чжун. Злые самаритяне : миф о свободной торговле и секретная история капитализма / пер. с англ. А. Коробейникова. Москва. : Манн, Иванов и Фербер, 2018. 296 с.
26. Чанг Ха-Юн. 23 прихованих факти про капіталізм / пер. з англ. О. Купріяничук. Київ : Наш формат. 2018. 296 с.

References

1. Analitichna ta statystychna informacija Derzhanoji sluzhby zajnjatosti Ukrajinu. URL: <http://surl.li/ywyh> (data zvernennja 18.05.2021).
2. Bandur S. I. Strateghichni imperatyvy rozvytku trudovogho potencialu Ukrajinu. Rynok praci ta zajnjatistj naselennja. 2013. #1. S.5-9.
3. Vivsjanjuk O.M. Klasternyj analiz efektyvnosti systemy okhorony zdorov'ja v krajinakh OESR, JeS ta v Ukrajinu. Strateghija ta taktyka derzhavnogho upravlinnja. 2020. #1-2. S. 5-17.

4. Ghlava derzhavy inicijuvav stvorennja Prezydentsjkogho universytetu, jakyj ghotuvatyme fakhivciv majbutnjogho. Oficijnyj sajt Prezydenta Ukrainy. URL: [https:// http://surl.li/yyws](https://http://surl.li/yyws) (data zvernennja 05.06.2021).
5. Derzhavna sluzhba zajnjatosti: 2018 – rik zmin ta novacij. URL: <http://surl.li/ywyf>. (data zvernennja 18.05.2021).
6. Zadoja A. A. Deyndustryalizacyja v Ukrainy: «dvadcatj let spustja». Akademichnyj oghljad. 2012. #1 (36). S.26-35.
7. Zajnjate naselennja za vydamy ekonomichnoji dijalnosti u 2012-2019 rr. Informacija Derzhavnoji sluzhby statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (data zvernennja 20.05.2021).
8. Zaklady vyshhoji osvity. Informacija Derzhavnoji sluzhby statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennja 01.07.2021).
9. Zaklady okhorony zdorov'ja ta zakhvorjuvanistj naselennja Ukrainy u 2017 r. Statystychnyj shhorichnyk: Derzhavna sluzhba statystyky. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf (data zvernennja 18.05.2021).
10. Zaklady profesijnoji (profesijno-tejnichnoji) osvity. Informacija Derzhavnoji sluzhby statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennja 01.07.2021).
11. Zvit Nacionaljnoji sluzhby zdorov'ja Ukrainy 2018. URL: <http://surl.li/ywyo> (data zvernennja 20.05.2021).
12. Zvit Nacionaljnoji sluzhby zdorov'ja Ukrainy 2019. URL: <http://surl.li/ywyk> (data zvernennja 20.05.2021).
13. Zvit Nacionaljnoji sluzhby zdorov'ja Ukrainy 2020. URL: <http://surl.li/ywyp>(data zvernennja 20.05.2021).
14. Zghurovskij M. Deyndustryalizacyja Ukrainy yz-za snyzhenyja naukoemkosti obrazovanyja. Oficijnyj sajt Nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu Ukrainy «Kyjivskij politekhnichnyj instytut imeni Ighorja Sikorsjkogho». URL: <https://kpi.ua/ru/1523-2> (data zvernennja 18.05.2021).

15. Kiljistikij vakansij ta kiljistikij zarejestrovanykh bezrobitnykh u profesijnomu rozrizu za sichenj-kvitenj 2021 r. Informacija Derzhavnoji sluzhby zajnjatosti. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69> (data zvernennja 21.05.2021)
16. MON proponuje dlja ghromadsjkogho obghovorennja projekt zakonu Ukrainy «Pro osvitu doroslykh». Oficijnyj sajt Ministerstva osvity ta nauky. URL: <http://surl.li/zgud/> (data zvernennja 19.05.2021).
17. Minimaljna zarobitna plata v Ukraini. Prozhytkovyj minimum v Ukraini. Srednja zarobitna plata v Ukraini. Informacija z sajtu Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/min/> (data zvernennja 04.07.2021).
18. Muzychuk N. O. Derzhavne reghuljuvannja systemy medyko-sanitarnoji dopomogy v Ukraini : avtoref. magh. roboty na zdobuttja stupenja maghistra publ. upr. : 281. Mykolajiv, 2020, 15 s.
19. Na Kharkivshhyni utvoreno derzhavnyj biotekhnologhichnyj universytet – rishennja urjadu. Oficijnyj sajt Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. URL: <http://surl.li/ywya> (data zvernennja 05.06.2021).
20. Naselennja 1990-2020. Informacija Derzhavnoji sluzhby statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennja 18.05.2021).
21. Pidtrymka VOOZ u sferi rozvytku systemy okhorony zdorov'ja v Ukraini 2016-2019 rr. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/429698/WHO_support_Ukraine_2016-19_UA_028.pdf (data zvernennja 14.05.2021).
22. Prozhytkovyj minimum v Ukraini. Informacija z sajtu Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin/> (data zvernennja 04.07.2021).
23. Srednja zarobitna plata v Ukraini. Informacija z sajtu Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin/> (data zvernennja 04.07.2021).
24. Soroka N. Osvita doroslykh: Cui prodest? Jakoju povynna buty polityka navchannja doroslykh v Ukraini? URL: <http://surl.li/ywys> (data zvernennja 03.05.2021).

25. Chang Kha-Chzhun. Zlye samarityane: mif o svobodnoy trgovle i sekretnaya istoriya kapitalizma / per. s angl. A. Korobeynikova. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber, 2018. 296 s.
26. Changh Kha-Jun. 23 prykhovanykh fakty pro kapitalizm / per. z anghl. O. Kuprijanchuk. Kyjiv: Nash format. 2018. 296 s.